

VIANU MUREŞAN

Lecturer, Ph.D., Faculty of Philosophy, Avram Iancu University, Cluj, Romania.

Vasile Frăteanu, Tratat de metafizică

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Ar putea fi îndemnul sau, poate, chiar programul filosofic pe care ni-l propune profesorul Vasile Frăteanu în ultima sa carte, *Tratat de metafizică*. De la Nae Ionescu încoace în facultăţile româneşti de filozofie n-au fost ţinute cursuri de metafizică, pe fondul probabil al lipsei de vocaţie a majorităţii celor ce prestează *ex cathaedra* dar cu siguranţă şi ca urmare a inhibiţiilor provocate de şantajul constant al ideologiei materialist-dialectice, gata în zelul ei mediocru să se lepede, bunăoară, de întreaga operă a lui Blaga diagnosticată drept „metafizică" şi „mistică". Cu venirea la Facultatea de Filozofie din Cluj-Napoca a profesorului Frăteanu debutează, în 1990 *Cursul de metafizică*, singurul de acest fel din ţară, ce va duce prin continue rafinări, aprofundări şi nuanţări la actuala formulă de *Tratat*, piesă culturală indispensabilă arealului filosofic failibilizat imprudent de mult prin diversele relativisme, deconstructivisme, postmodernisme sau epistemologii „slabe". Revenirea filosofiei la metafizică, după diversele heterodoxii, fertile sau nu, încercate mai cu seamă de la Nietzsche şi Marx încoace, echivalează, pentru a livra o figură de cea mai sublimă relevanţă simbolică pentru spiritul european, cu întoarcerea lui Ulise la Ithaca, singura insulă de certitudine, singurul teren nemişcător, singura „casă" unde să fie posibilă locuirea *per aeternitatis*, căci oare nu tocmai asta ne oferă metafizica, o locuire în toposul esenţelor absolute, a principiilor infailibile? Şi cum ar putea fi numită o cultură care s-a înstrăinat de metafizică dacă nu „rătăcitoare", „fără casă" şi „fără temei", asemenea sufletelor damnate de care pomeneşte Platon în unele pasaje ale operei lui? Toate aceste stigmate nu ne-ar îndreptăţi oare să diagnosticăm aşa-zisa filozofie post-metafizică drept una „amnezică", atinsă de-o regretabilă senescenţă sau de-a dreptul alienată, contrar plăcerii acesteia de a-şi măguli diagnosticul cu atributul „inovaţiei"? Libertatea riscată a unei culturi post-metafizice comite poate, fără s-o ştie ori fără capacitatea de a realiza efectele, nu mai

KEY WORDS:

metaphysiscs, Being, Thought, language, relational ontology

mult decît o listă de meniuri ideologice, fertilă la nivel de limbaj, productivă în glose ce tatonează cu insistenţă obsesivă imediatul, cotidianul, conjuncturalul, practicul, dar se dovedesc incapabile să facă faţă provocării marelui „pisc" - pentru a relua o imagine heideggeriană - al metafizicii. Apologetica locvace a cotidianităţii, osanalizarea inflationară a sensibilului imediat, cu toate că se gratulează, fără eufemism, cu meritul utilităţii, este, la o analiză mai puţin concesivă, consecinţa indeniabilei neutralizări a tensiunii impuse de *transcendenţă*, de *suprasensibil*, de *universal*, de *absolut* – conceptele bazale ale tradiţiei filosofice, şi cînd spunem *tradiţie* avem în vedere tocmai esenţa metafizică a actului cultural dintotdeauna.

Proiectul profesorului Frăteanu – unic în cultura română actuală, după cum va putea constata oricare cititor - nu are totuşi gravitatea sentenţioasă a alternativei exclusive, nu se lasă afectat de iluzia facilă a reformismului, încercată prea adesea numai în sec. XX, ci se oferă sub egida generoasă a revenirii la temele mari, la categoriile clasice, la modelele filosofice care au străbătut veacurile culturii europene, în copleşitoarea lor majoritate fiind tipuri metafizice. Fără lipsa de măsură a polemiştilor cu orice preţ, nu e totuşi lipsit de spirit critic şi de angajamente proprii, în special în partea finală a tratatului, care se doreşte o reaşezare a filosofiei în demnitatea ei tradiţională, de care nu numai că n-ar trebui să se dezică, dar pe care ar trebui să o prefere ca şansa ei salvatoare. Nu e cu nimic impropriu să considerăm că tocmai acestea ar constitui nucleul tare al culturii filosofice europene. Va fi astfel inevitabilă tematizarea Fiinţei, Nefiinţei, Deveniri, Binelui, Adevărului, Frumosului, Spaţiului, Timpului, Cunoaşterii, a conceptelor conexe, în reţele deosebit de complexe şi bine articulate, urmărite de Vasile Frăteanu de-a lungul întregii culturi filosofice şi ştiinţifice, de la presocratici, prin Platon, Aristotel, filosofii creştini şi pînă la Kant, Hegel, Nietzsche, Heidegger, Rorty, Derrida, Bergson, M. Henry, Lévinas, Habermas, Plantinga, Hintika, Penrose, Einstein, Hawking, Barrow, Bohm sau Strawson. Faptul de a vrea să le excludă ar lua unei filosofii tocmai esenţa ei specifică, iar ambiţia de a opera fără de ele ar duce la derapaje către aria hibridă a diverselor dialecte practicate de ştiinţe perifilosofice ce-şi flatează cu titulatura interdisciplinarităţii evidenta lor anamorfoză.

Ce anume legitimează un proiect de metafizică? Profesorul Frăteanu nu va înceta să o afirme, convingerea că există un nivel de realitate supratemporală, supraformală, sustrasă contingenţelor de orice fel, o realitate „suprasensibilă" care, egală cu sine dincolo de o simplă ecuaţie logică, întreţine calitatea de fundament atît pentru lumea obiectelor cît şi pentru exerciţiul intelectiv. Atît *a fi* cît şi *a cunoaşte* devin posibile numai printr-un fundament

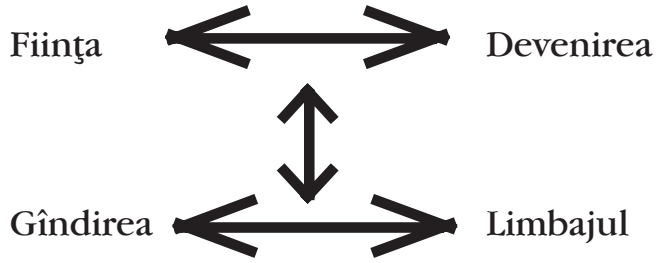
suprasensibil care le protejează de riscul disoluţiei în pura devenire, sau măcar le învesteşte cu calităţi stabile în absenţa cărora orice identitate ar fi de neconceput. Fiinţa, de la a cărei principialitate se alimentează toate modalităţile *a fi*-ului, gamă relativ indeterminabilă, garantează prin propria temeinicie singulară tocmai amfibologia ce ipostaziază existentul în obiect şi subiect, în a căror relaţii survine mai devreme sau mai tîrziu şi ceea ce numim cunoaştere, în cea mai generală, primară accepţiune. Astfel că nu credem a greşi dacă numim ontologie tipul de filozofie propus de Vasile Frăteanu, evidentă fiind de-a lungul spectaculoaselor sale argumentaţii, privilegierea categoriei ontologice centrale. Dar trebuie sa amintim imediat şi nota de inovaţie, specificînd că *relaţia* este cea care face posibilă manifestarea, dar şi înţelegerea corelativă a fiinţei cu devenirea, a substanţei cu forma, a spaţiu-timpului cu devenindul, a sensibilului cu suprasensibilui, a cunoscătorului cu cognoscibilul. Aşadar avem de a face cu o *ontologie relaţională,* alternativ unei *onto-teologii relaţionale*, dacă nu omitem ideaţia din capitolul despre Dumnezeu, în care se postulează clar că acesta *„aparţine prin excelenţă domeniului suprasensibilului, al metafizicului*" (p. 323), tema predilectă a metafizicii, care are „sarcina" şi „onoarea" de a-l face cunoscut pe Dumnezeu. Dacă vrem să extragem **figurile relaţionale** dominante în sistemul profesorului Frăteanu, putem alege cuaternarul, „patrulaterul lingvistic" **fiinţă-devenire-gîndire-limbaj** (cap. IV al cărţii), triada **adevăr-bine-frumos** (cap. V) şi diadele, îndelung practicate de-a lungul filosofiei europene, **fiinţă-devenire** (cap. II) şi **fiinţă-nefiinţă** (cap. III). Credem că analiza acestor *figuri relaţionale* constituie, pe lîngă dovada organizării geometrice de înalt rafinament, veritabila noutate introdusă de Vasile Frăteanu în scriitura metafizicii actuale.

De ce metafizica este o ontologie? Întrebarea trebuie să lămurească o altă chestiune, cu aparenţă mai explicit metodică: de ce problema fiinţei nu poate fi radiată din domeniul investigaţiei filosofice? Pentru că fără de fiinţă nu poate fi gîndit *temeiul* sau „principiul de întemeiere a lumii"(p. 7), *identitatea* sau „unitatea internă" (p. 9) şi *raţiunea* sau „datul universal" (p. 9), iar fără acestea nu poate fi analizat determinatul, concret sensibil sau doar inteligibil; existenţa în general, indeterminată, fundalul purei prezenţe, ca şi cea particulară şi nici cunoaşterea nu ar fi posibile fără suportul fiinţei. Chiar dacă nu orice filozofie tematizează fiinţa, ea o presupune subiacent în ipotezele sale de lucru, căci nu există filozofie care să nu accepte că există *identităţi* cognoscibile, *instanţă cunoscătoare* şi produsul cunoaşterii în mod legitim considerat *„adevăr"*. Gîndită

indeterminat ori calificată, gîndită ca pură potenţă ori ca prezenţă activă, eternă ori autoconstituită, asimilată unului, esenţei supreme, totalităţii sau lui Dumnezeu, livrată supracategorial intuiţiei, categorial raţiunii ori comprehensiunii ec-statice, fiinţa nu poate lipsi din discurs fără al priva de ceea ce-l legitimează. Chiar dacă am vrea să limităm metafizica la o filozofie a limbajului - tentaţie consacrată variat în sec. XX spre exemplu -, tot ar trebui să luăm în consideraţie, conform demersului profesorului Frăteanu, o anume *fiinţă a limbii*, coalescentă *fiinţei subiectului,* ca figuri ontologice diseminate, adică să fondăm metafizic justeţea actului de filosofare în curs.
Suplimentar, lămurirea necesităţii temei fiinţei rezolvă şi falsa dilemă: *fiinţă sau devenire*. Disjuncţia nu-şi mai are locul, căci chiar dacă am privilegia principiul devenirii tot ar trebui să recunoaştem absurditatea unei deveniri pure - de fapt o entropie radicală, autodisolutivă -, să aderăm la raţionalitatea corelativităţii cu fiinţa, să operăm cu complexul relaţional fiinţă-devenire (sau devenire-fiinţă) ca realitate indisjunctibilă. Dificultatea, aparent insurmontabilă a operării cu conceptul neantului, poate fi dezamorsată doar dacă, în loc să-l remitem nimicului pur îl integrăm formelor gîndirii, limbajului, îl angajăm dialectic în fiinţă, îl asimilăm alterităţii sau unei forme active a statutului fiinţării. Neantul are sens filosofic pentru că despre el *se gîndeşte*, *se vorbeşte*, pentru că serveşte speculaţiilor asupra formelor fiinţării, este deci o specie aparte de intelectiv, un concept al cărei esenţă se vădeşte tocmai în transcenderea propriei sfere de semnificare, ca ceva anume care nu spune altceva decît că nu vrea să indice către nimic din ceea ce beneficiază de existenţă, de formă, de quiditate. Comprehensiunea neantului se produce atunci cînd întîlnirea cu el este imposibilă, cînd actul de a învăţa despre el este principial neîntemeiat, adică în acel tip de manifestare a intelectului sau intuiţiei în care eficienţa prestaţiei se vede suspendată de propria indeterminare. Tocmai anularea prestaţiei emfatice a formelor mentale lasă să se revele nonprincipialitatea neantului, caracterul spraesenţial şi supraformal al „prezenţei" lui. Lăsînd cuvîntul profesorului Frăteanu, neantul *„trimite la conceptul fiinţei fără fiinţă, la conceptul fiinţei care îşi pierde treptat forma de a fi şi modul de a fi în şi ca manifestare, revelare, dezvăluire, pentru a se recula finalmente în «nesăvîrşire» şi pentru a se închide într-o opacitate absolută*." (p. 175)

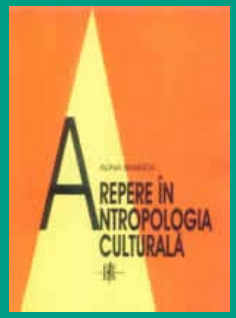
Cuaternarul fiinţă-devenire-gîndire-limbaj este figura metafizică de maximă cuprindere în sistemul metafizicianului clujean, consacrarea categorică a ontologiei relaţionale. Corelaţia orizontală (cu extensiune spaţio-temporală) a fiinţei şi devenirii se completează cu una orizontală (extensiune în sfera strict noetică,

suprasensibilă) între, de-o parte fiinţa-devenirea şi, de alta gîndirea-limbajul, astfel:

schemă în care se indică transferabilitatea primei corelaţii orizontale în condiţiile celei de-a doua, asta desemnînd totodată modalităţile în care esenţa ontologică a lumii capătă sens în esenţa spiritului uman, devenind formă intelectiv-lingvală, „*toţi aceşti termeni sunt termeni corelativi*" care „*împreună trimit la un complex de moduri «existenţiale» şi la un sistem dinamic de interdependenţe*".(p. 178) Iată o viziune atotcuprinzătoare asupra sarcinii metafizicii, care în esenţa ei ultimă este atît teorie a existenţei cît şi a gîndirii şi limbajului. De aici nu inferăm că fiinţa-devenirea se exprimă fără rest în gîndire-limbaj, nici că dincolo de formele limbii nu s-ar afla forme de fiinţare. Indeterminatul fiinţei sau al devenirii, chiar indeterminatul gîndirii, fondul prenoetic, nu pot consacra forme de limbaj. Limita astfel vizibilă nu destructurează totuşi caracterul corelaţiilor stabilite în cuaternar întrucît tot ceea ce este în limbă se constituie din rafinarea fiinţei şi gîndirii. Fiinţa face posibil principiul identităţii în vreme ce devenirea pe acela al diferenţei. Cele două conlucrează sinergic în reţeaua lumii. Dar nici gîndirea nu poate gîndi în absenţa identităţii şi diferenţei, iar limba nu poate exprima nimic fără ele, căci n-ar beneficia de concepte şi judecăţi. Prin continuitatea lor de la ontologic la logic cele două principii permit transferul fiinţei-devenirii în criteriile de intelecţie ale gîndirii-limbii. Ceea ce vrea profesorul Frăteanu să afirme prin exigentul travaliu asupra cuaternarului este caracterul fundamental metafizic al acestei figuri şi primordialitatea relaţiei, reconfirmîndu-şi proiectul unei ontologii relaţionale.

Finalul *Tratatului de metafizică* ne dezvăluie un gînditor solitar ce-şi ia sarcina de a apăra ceea ce gîndirea post-metafizică pretinde a fi depăşit, de a relegitima tocmai sensul tradiţional al filosofiei, într-un turnir glorios cu nume ce-şi inhibă din start orice adversar, să-i invocăm pe Habermas şi Derrida, deşi nu sunt singurii. În cele din urmă, filosofia acestora spune ceva tocmai pentru că, fără s-o afirme, ei înşişi creditează o esenţă metafizică a actului de gîndire, a semnificării şi expresiei; pretenţiile la validitate universală a propoziţiilor şi judecăţilor acestor gînditori, adversari ai metafizicii, se fondează, după cum ne-o dovedeşte Vasile Frăteanu, pe „*nişte presupoziţii integral metafizice*."(p. 404) Desigur, nu avem de a face cu un gînditor care ni se impune, care ne confiscă alternativa pentru a ne satura cu

ANA-ELENA ILINCA

MA Faculty of Letters,
UBB, Cluj, România

angajamentul propriu prezentat pe post de unică filosofie. Metafizicianul clujean, care întrupează o figură a gînditorului pur, solemn, dezangajat mundan dar univoc în ataşamentul faţă de suprasensibilul lumii, amintind în obstinaţia lui epifanică de Empedocle sau de Plotin, ne invită să vizităm marile arhitecturi mentale, temple ale filosofiei europene (figura templului cred că e preferabilă celei a bulevardului cultural de care părea atît de fascinat Noica), cu convingerea că nu şi-au pierdut nici sacralitatea, nici frumuseţea nici relevanţa. Statornice, edificate parcă de-o mînă invizibilă pentru a susţine ordinea lumii, ele mai au încă ceva de comunicat chiar şi atunci cînd vacarmul frivol al modernităţii noastre pretinde a fi spus totul.

Ana-Elena ILINCA

Alina Branda, Repere în antropologia culturală

Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2002, 272p.

The book which I have chosen to review, *Orientations in Cultural Anthropology* by Alina Branda, has drawn my attention due to its character of novelty in the Romanian cultural context. As the author herself stated in the foreword of her book, this book stands for "an approach of diachronic and synchronic identification of the major stages" of cultural anthropology. It is also a "pleading" for establishing the study of cultural anthropology in Romania.

The author places her arguments within the framework of broader theoretical trends that one could identify in this domain. Therefore in the first chapter of the book she discusses the main